

TISZA ISTVÁN ÉS AZ I. VILÁGHÁBORÚ Részletek Berzeviczy Albert kiadatlan naplójából

■ Báró berzevicei és kakaslomnici Berzeviczy Albert 1853. június 7-én született a Sáros vármegyei Berzevicén, az egyik legősbibb, a 13. századból eredeztetett magyar nemesi család tagjaként. Elemi iskolai tanulmányait a kisszebeni piarista konviktusban végezte, majd Lőcsén és a budapesti piarista nagygymnáziumban tanult. A szeptesi vármegyeszékhelyen tett sikeres érettségi vizsgáját követően 1870-ben lett a kassai jogakadémia hallgatója, 1877-ben pedig államtudományi doktorátust szerzett a budapesti egyetemen.

Közéleti pályája rendkívül korán, 23 éves korában kezdődött, amikor Sáros vármegye tiszteletbeli aljegyzőjévé választották. Rövid vármegyei szolgálat után, 1881-ben jutott be a magyar törvényhozásba, a Szabadelvíű Párt jelöltjeként, és egészen 1905-ig (majd 1910–1918, illetve 1926–1936 között ismét) az országgyűlés tagja maradt. Karrierje csúcán, 1903–1905 között vallás- és közoktatásügyi miniszter volt Tisza István első kormányában. Kiváló politikai kapcsolatainak és a miniszterelnökhöz fűződő jó viszonyának köszönhetően 1904-ben lett a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti, majd igazgatósági tagja, 1905 novemberétől pedig az MTA elnöke, egészen 1936. március 22-én bekövetkezett haláláig.

Politikai gondolatvilágában a dualizmus korának liberális-konzervatív eszméisége volt a meghatározó. A kiegyezés közjogi rendszerének és az alkotmányosság védelmének nagy jelentőséget tulajdonított. Az állampolgári jogegyenlőség elvéhez szilárdan ragaszkodott, ezért már a kezdetektől fogva ellenezte az egyetemi felvételi rendszert szabályozó ún. „numerus clausus” (1920: XXV tc.) megalkotását és törvénybe iktatását. A gazdasági és társadalmi folyamatokban történő állami szerepvállalás terén a törvényesség és a

méltányosság klasszikus liberális elveit vallotta. A faji gondolatot és az antiszemitizmust határozottan elutasította, ugyanakkor a nemzetiségi kérdésben Tisza Istvánhoz hasonlóan a magyar szupremácia, valamint a fennálló társadalmi és kulturális rend híve volt. 1904-es népiszkolai törvényjavaslatának számos eleme az 1907-es Apponyi Albert-féle nemzetiségi törvényben (1907: XXVII tc.) realizálódott.

Politikai szerepvállalásán túl Berzeviczy Albert aktív írói, történészi és művészettörténeti munkát is kifejtett. Legjelentősebb művei: *Itália. Úti rajzok és tanulmányok* (1899), *Beatrix királyné (1457–1508)* (1908), *A cinquecento festészete, szobrászata és művészi ipara* (1909), *Az abszolútizmus kora Magyarországon 1849–1865. I–IV.* (1922–1937).

Az első világháború alatt Berzeviczy Albert 1916-ig Budapest II. kerületének országgyűlési képviselőjeként a képviselőház különböző bizottságaiban (pénzügyi bizottság, összeférhetetlenségi ítélőbizottság) dolgozott, 1917-ben pedig IV. Károly király élethossziglan a főrendiház tagjává nevezte ki.

A világháború kitörésétől kezdve naplőfeljegyzéseket készített (ezek jelenleg a Szalay-Berzeviczy család tulajdonát képezik), melyekben folyamatosan értékelte Magyarország háborús helyzetét, és a hadi események alakulásával együtt lehetséges forgatókönyveket is felvázolt egy, a háborút követő területi rendezésre vonatkozóan is. Annak ellenére azonban, hogy naplőfeljegyzéseiben beszámolt a frontról hozzá eljutott hírekről, nem szorítkozik kizárólagosan azok kommentálására, hanem betekintést enged a parlamenti küzdelmek és háttéralkuk világába is.

A naplőfeljegyzések egyik érdekessége, hogy írjuk mindvégig kapcsolatban

állt a vezető magyar politikusokkal – nemcsak párttársaival és Tisza Istvánnal, hanem bankettek, vacsorák és egyéb informális találkozók útján az ellenzéki Apponyi Alberttel és ifjabb Andrássy Gyulával is. A velük folytatott beszélgetéseit lejegyezte, ennek következtében pedig olyan információk birtokába került, melyek a sajtóban vagy az országgyűlési naplóban nem jelentek meg. A több nyelven is beszélő Berzeviczynek ezenfelül nem okozott gondot, ha a szövetséges államok diplomatáival és politikusáival kellett érintkeznie, így ezekről is beszámolt naplófeljegyzéseiben.

Az alábbiakban ebből a naplóból közlünk részleteket, melyek az egész corpus nagyjából egy tizenötöd részét képezik. A szövegben vezérfonalként szerepelnek Berzeviczynek Tisza miniszterelnökkel folytatott háttérbeszélgetései, amiket számos további közérdeklődésre számot tartható részlettel egészítettünk ki. Ilyenek például Przemysl eleste, Ferenc József halála és IV. Károly trónra lépése vagy az 1918. évi háborús vereség és összeomlás. Szándékunk szerint az olvasók ezen rövid „ízelítő” alapján betekintést nyerhetnek majd Berzeviczy világháború alatti gondolkodásába és ezen keresztül a magyar történelem egyik sorsdöntő időszakába.

Gali Máté

1914. szeptember 26.: Tegnap a Munkapárt¹ körében voltam. Az most valóságos bolondok háza, a legellentétesebb hírek találkoznak benne, mindenki esküszik jól értesültségére, és az ember összbenyomása az, hogy mindenki hazudik és senki se tud semmit.

Amit magától Tiszától hitelesen hallottam, az az, hogy galíciai hadseregünk jobbszárnya most már Sztropkónál áll, Zemplén megyében. Ez – persze – semiféle újságban nem olvasható, márpedig egy pillantás a térképre meggyőz arról, hogy olyan harcfront, mely Krakkót Przemysl-lel² összeköti és Sztropkónál végződik, nem képzelhető. Amiből következik, hogy a Krakkó és Przemysl közötti vonalat már nem tartjuk fenn, seregünk Przemysl-től már el van szakítva. Ekkora meghátrálás valami leplezett nagy débacle³ nélkül alig gondolható. És Tisza ezt szinte tréfálkozva adta tudtomra, az ő jókedvű optimizmusa már néha a cinizmus határos. És mégis sajnálom őt,

hogy éppen ő, ez a fanatikusa az igazságnak, most csak egy zsarnokilag keresztülvitt ámítási és önámítási rendszerrel képes a helyzetet úgy-ahogy fenntartani.

1914. szeptember 28.: Most már kétségtelen, hogy ez a háború nemcsak méreteinél fogva legnagyobb és leggyilkosabb valamennyi eddigi között, hanem minden tekintetben legborzalmasabb is. Soha még eddig az emberiség oly vadnak, oly könyörtelennek, oly barbárnak és embertelennek nem bizonyult, mint most, a civilizáció tetőpontján. A Balkán-háború⁴ alatt még biztathattuk magunkat azzal, hogy ezek éppen – balkáni népek; de most, íme, a legműveltebb nemzetek viselnek hadat, s akármennyit vádaskodnak, az eszközök válogatatlansága tekintetében alig lehet köztük különbséget tenni. Mi, naiv ábrándozók, akik azt hittük, hogy az emberiség csakugyan a művelődés, nemesbülés útján halad előre, ezt a hitünket is a mai világháborútól hátrahagyandó romok alá temethetjük!

Lassan talán meg fogjuk szokni azt a gondolatot is, hogy a muszkák immár magyar földön vannak.⁵ Azt mondják, ezek csak jelentéktelen betörések, amelyek rendre visszaveretnek, van elég seregünk az országban, az orosz maga csak nyugtalanítani akar, nincsenek komoly szándékai Magyarország elfoglalására stb. stb. De a hivatalos híradásokat és kommentárokat már nehéz egészen komolyan venni. Grotteszkül hangzik, mikor ezek ma, egy hónap óta tartó állandó visszavonulásunk után még mindig ugyanazon a győzelemittas hangon szólnak hozzánk, amely első, kissé túlbecsült sikereink után megszólalt.

1914. október 2.: Ma ismét beszéltem Tiszával, azt ajánlottam neki, helyeztetne el német csapatokat Erdélyben. Csak ez volna igazi és teljes biztosíték Románia támadása ellen, Németországba belékötni nem merne. Ő azt mondta, hogy nincs diszponibilis⁶ német hadtest, hogy ez nagyon is feltűnő jele volna a bizalmatlanságnak Romániával szemben, amely egyébiránt tudja, hogy ha bennünket megtámad, a német sereggel is szembe találja magát. Ő egyébiránt azt a 3000 csendőrt, aki Erdélyben van koncentrálni, az ottani népfőlkelő csapatokkal elégségesnek tartja, hogy a – szerinte – nagyon gyöngye román katonasággal elbánják. Az orosz betörést is csak a máramarosi lakosság szempontjából sajnálja, semmi

kételye nincs arra nézve, hogy őket kiűzzük, s hogy ez csak egy diverzió.⁷ Kizárt-nak tartja, hogy az oroszok nagyobb se-
reggel törekedjenek Budapest felé, mert
akkor északi csapataink bekerítenék és
megsemmisítenék őket. Az ő optimizmus-
a törhetetlen és – szuggesztív, de szug-
gesztója nem tart sokáig, ami természe-
tes, miután eddig – legalább a háború
kitörése óta – számításai, várakozásai, föl-
tevésői közül egyetlen egy sem valósult
meg teljesen.

Émelygős az a diadalmámor, a mely-
ben a cenzúrázott sajtó állandóan ringa-
tozik s az a naivság, amellyel a német
közvélemény minden, a mi hadművelete-
inkre vonatkozó dicséretétől könnyekig
meg van hatva. Hát még ne is dicsérje-
nek, mikor mi testünkkel védjük őket,
mikor mi a monarchia egyik országát a
másik után szolgáltatjuk ki az oroszoknak,
csak hogy az ne törekedjen Berlin felé!

[...]

1915. március 23.: Przemysl elesté-
nek híre⁸ tegnap este villámcsapásként
hatott az egész fővárosra. Az emberek túl-
nyomó részét teljesen készületlenül érte,
és hatásában lesújtóbb volt még Szerbia
kiürítése hírének is. Nem tudom, mennyi-
ben igazak a szárnyaló hírek, melyek sze-
rint ezt a csapást is vétkes könnyelműség,
s az előrelátás teljes hiánya okozta, mert
állítólag a Przemysl felé útnak indított
eleség nagyobb részét az útban táborozó
hadtestek foglalták le. Mindenesetre ért-
hetetlen, hogy a már egyszer nehéz ost-
romzárt kiállott várost az alatt az egy hó-
nap alatt, míg csapatainknak nyitva állott
feléje az út, ne lehetett volna hosszabb
időre, mint 4 hónapra látni el élelmiszere-
l. Tisza természetesen ezt az eseményt
is jelentéktelennek mondja, és – most
már – sokkal nagyobb bajnak ítéli decem-
beri szerbiai vereségünket,⁹ sőt a mai
harctéri helyzetet a közelmúlthoz képest
lényegesen javultnak találja! Úgy látszik,
főleg semleges szomszédjaink kevésbé fe-
nyegető magatartása miatt.

Olaszországhoz való viszonyunkra
nézve a miniszterelnök igen bizalmasan
közölte, hogy a Trentino és az Isonzó-part
átengedése alapján a megegyezés minden
valószínűség szerint létre fog jönni, úgy-
hogy ennek fejében ellenértékül „szabad
kezet” kapunk a Balkánon. Nem hiszem,
hogy ez a „szabad kéz” Albániára is kiter-

jedne, de mindenesetre realisabb ellenér-
tékek tartom ezt annál a – kormánykö-
rökben hallott – hiú reménynél, hogy
majd ennek fejében Orosz-Lengyelország
egy darabjával kárpótoljuk magunkat!
Az olaszokkal való tárgyalás azonban
egyelőre szigorú titok marad, nem annyira
a nálunk kelthető rossz benyomás,
mint inkább amiatt, hogy francia befolyás
az olasz közvéleményt el ne tántorítsa
a megegyezéstől.

En Tiszát mély meggyőződésnek
megfelelően az égre kértem, hasson oda,
hogy mielőbb békét kössünk a status
quónak alapján. Mi hódítani úgyse aka-
runk, bennünket akartak megsemmisíte-
ni, ezt pedig ők nem értik. Értjük be ezzel
az eredménnyel, nagyokat már úgyse
remélhetünk. Minél később kötjük meg
a békét, annál rosszabb lesz, az ország
pedig belepusztul ebbe a háborúba.

Tisza nagyon nyugodtan és barátság-
osan fogadta föl szólalásomat, s bizonygat-
ta, hogy ő kívánja a béke mielőbbi megköté-
sét, s mihelyt annak ideje elérkezik, ér-
vényesíteni fogja ily irányban befolyását.
De a helyzetet erre most még megértnek
nem látja. Kivettem beszédjéből, hogy
még mindig bízik a háború jövő fejlemé-
nyeiben, s hogy legalább Szerbia megalá-
zását, esetleg megkisebbitését elengedhe-
tetlennek tartja, és hadisarcot remél! Azt
azonban megnyugvással értettem meg
szavaiból, hogy Németország nem köti
magát Belgium anektálásához, mert
ebben láttam volna a béke legnagyobb
akadályát. Tisza bizik abban is, hogy az
entente nem fogja Konstantinápolyt meg-
szállhatni, s reméli, hogy a törököknek
fogunk muníciót szállíthatni. Hogy mi-
képpen, azt nem árulta el, de ha Bulgária
mellénk állására számít e kérdésben, eb-
ben – azt hiszem – éppúgy csalódnai fog
a jövőben is, mint csalódott eddig.¹⁰

1915. március 26.: Ma először hallot-
tam Tiszától oly nyilatkozatot, melyből
kítűnik, hogy a hazai románoknak kivált
legújabban tett engedmények főleg német
befolyásra és sürgetésre vezethetők vis-
sza, s hogy Németország e követelődését
a boldogult trónörökös és az ő környeze-
téből, s iskolájából való osztrák politiku-
sok inspirálták.

Az igazságügy-miniszter¹¹ ma sok
részletet is közölt velem a hadsereg szá-
mára való szállítások körül beférkőzött
súlyos és számos visszaélésről. Fájdalom,
több magas állású katonai személy is erő-

sen kompromittálva van, de a tulajdonképpeni értelmi szerzők és csábítók majdnem kivétel nélkül zsidók, kik között nagy számmal szerepelnek az itt vendégjogon szereplő galíciai menekültek! Az igazságügy-miniszter attól tart, hogy ha ezek a dolgok – a háború megszűntével – mind nyilvánosságra jutnak, egy új, igen heves antiszemita mozgalomra lehetünk felkészülve.¹² A kivételes intézkedésekről szóló törvény értelmében valamennyi ügy katonai bíróság elé kerül, és kérelhetetlenül szigorú elbírálást fog találni.

1915. március 31.: Ma nálam volt gróf Ponzzone, a turini¹³ *La Stampa* tudósítója, s hosszú interview-nak vetett alá Olaszország neutralitására és sok egyéb, a háborúval összefüggő kérdésre nézve. Ami engem különösebben érdekelt, az ennek a nagyon világlátott, az európai publicisztikában versatus,¹⁴ és az olasz közvélemény mérsékelt irányát képviselő embernek jellemző megnyilatkozása volt az olaszok fölfogására nézve. Ez is megerősített abban, hogy Olaszországban ma már nemzeti dogmává lett az irredentizmus, mely csak Ausztria ellen irányul, amit azal magyarának, hogy Nizzában, Korzikában, Máltában egy magasabb rendű egyenrangú faj, a francia, angol uralkodik az olaszok fölött, ellenben Ausztriában egy alacsonyabb rendű faj: a szlávok. Ponzzone hízelgően hozzátette, hogy ha például Triestben a magyarság dominálna, a helyzet egészen más volna! Hogy ezt az elméletet hogy alkalmazzák a Trentinóra, ahol az olaszok az éppen nem alsóbbrendű német fajjal állanak szemközt, annak magyarázatával interwietorom adós maradt. Mindenesetre kitűnt szavaiból, hogy ők ma már Triestre is spekulálnak, nem csak a Trentinóra s az Isonzó-partra. Azt is elárulta, hogy ők nem nagyon bíznak egy olyan suba-alatti megegyezésben, amely nyilvánosságra csak a béke megkötése után hozatnék, de viszont azt nagyon határozottan hangsúlyozhatni vélte, hogy ha egyszer valamilyen megegyeztünk, az ki van zárva, hogy Olaszországot messzebbmenő követelések érdekében harcba lehessen vinni. Szóval: ők nem bíznak bennünk, mi azonban bízunk bennük! Érdekes volt az a közlése, hogy Olaszországban hivatalos, bizalmas enquête¹⁵ alapján meggyökerezett az a vélemény, hogy Anglia a maga szívós makacosságával ki fogja erősz-

kolni a Dardanellákon való áthaladást és Konstantinápoly elfoglalását, s hogy Olaszország most az elé a dilemma elé is van állítva: nem kellene-e előzetes megegyezést keresnie az entente-hatalmakkal a keleti helyzet likvidálására nézve, miután annak az entente-hatalmak szándéka értelmében való kialakulását megakadályozni úgyse tudja.

[...]

1916. június 15.: Az ausztriai belállapotok oly tényezője a helyzetnek, melyet nálunk senki sem értékel igazi jelentősége szerint. Az osztrák sajtó kacagató elszörnyűködéssel beszél mindig az orosz Duma minden hosszabb elnapolásáról és tagjai megrendszabályozásáról, hogy az osztrák Dumát, a Reichsrathot, a háború kezdete óta összehívni sem merték. Többször beszéltem e tárgyról osztrák politikusokkal is, sajtóságos belenyugvást tapasztalok ott minden részről ebbe a lehetetlenségébe. Azalatt meg sorban hozza a haditörvényszék a halálos ítéleteket a Reichsrath egyes – cseh, lengyel, rutén – hazaáruló tagjai ellen, melyek közül egyet sem hajtottak eddig végre, s melyeket utóvégre senki sem fog komolyan venni.¹⁶ Az osztrák parlamentarizmus, s e miatt a delegációk teljes szünetelésében – nézetem szerint – része van a katonai körök, s a jelenlegi osztrák kormány, különösen Stürgkh gróf¹⁷ abszolutisztikus hajlamának, melynek nagyon jólesik a parlament nélküli kényelmes kormányzás, és része van valószínűleg annak az udvari nisznak,¹⁸ mely a cseheket minden árulásuk dacára kímélni és dédelgetni akarja, s el akarja kerülni a cseh pártok és nemzet egyetemes megbélyegzését, amely a parlament együttlétében valószínűleg elkerülhetetlenné válnék. Mi magyarok pedig kissé rövidlátók vagyunk e kérdés megítélésében. Tetszik nekünk, hogy mi, a mi kifogástalanul működő parlamentarizmusunkkal egyedül képviseljük az egész monarchiát annyira, hogy – delegáció hiányában – már a külügyminiszter¹⁹ is a magyar parlament előtt kénytelen nyilatkozni. És ne feledjük, hogy utóvégre is a háborút az egész monarchia labilitásáról elterjedt hit idézte elő, s hogy monarchia nagyszerű összetartásáról és helytállásáról hangoztatott minden szónoki frázis hatástalanul fog elpuffogni, amíg a világ azt látja, hogy Ausztria és a hadviselő

államok között az egyetlen, amelynek parlamentjét – belső egyetlenlégei miatt – a háború ideje alatt összehívni nem lehet.

Ma Ófelsége – egy kéréssem ügyében – magánkihallgatáson fogadott, s ez alkalommal hosszabban elbeszélgetett többek között a harctéri helyzetről is. Kitűnt, hogy az oroszok áttörése őt is meglepte, mert úgy volt informálva, hogy ottani hadállásaink bevehetetlenek. Elismerte különben, hogy hibák, mulasztások is történtek. Megható volt, hogy mikor én kinézését dicsértem, s biztos reményemet fejeztem ki, hogy ezekben a nehéz időkben még soká fogja a monarchia ügyeit irányíthatni, ő közbevetette: öreg vagyok már, nem élhetek soká, de legyen nyugodt, utódom igen derék fiatalember, igazán örömem telik benne! (*Ein tüchtiger junger Mann, ich habe meine Freude an ihm!*) S mikor én megjegyeztem, hogy már fényes győzelmek is fűződnek a trónörökös nevéhez, hozzátette: „*Auch in jeder andere Beziehung ist ein tüchtiger junger Mann*”;²⁰ Aztán magyarul hozzám fordult: „*És igen jól beszél magyarul!*” Az öreg király globális gondolkodásának s nagyszerű kötelességérzetének jele, mennyire igyekszik a dinasztia és a monarchia érdekében trónja örökösének útját egyengetni és népszerűségét emelni.

[...]

1916. november 27.: A mi jó királyunk rövid betegeskedés után több mint nyolcvanhat éves korában meghalt. Még egy hónappal ezelőtt kihallgatáson voltam nála. Ügyszólván utolsó órájáig dolgozott. Őt őszintén, mélyen, fájdalmasan gyászolja minden magyar. A trónváltózással járó összes cselekmények a legszigorúbb közjogi korrektséggel mennek végbe. Az ellenzék honmentő készségére semmi szükség sem lesz. Mindenből az látható, hogy az új király rendkívül komolyan veszi az alkotmányosság követelményeit s mindenben elődje nyomdokait követi, senkitől kiben az bízott, bizalmát megvonni nem akarja. Ez fölötte megnyugtató ezen, monarchiánkra és Európára nézve oly óriási jelentőségű változás közepett, melynek epochális²¹ voltát csak mi, a világrázó eseményekhez már szinte hozzászókkott korunk idegzete viselheti el majdnem egykedvűen. A koronázás is meglesz hamarosan. Ebben a téli s hábo-

rús időben természetesnek találnám, ha az egész egy nagy templomi ceremóniára redukálódna, de Tisza mai szavaiból úgy vettem ki, hogy ő lóra akar ülni és lóra akarja ültetni a fiatal királyt is. Félek, hogy a kísérő bandérium kissé szegényes lesz. A hivatalos díszkocsik elé is csak az udvari istállók tudnak már lovakat szolgáltatni.

[...]

1918. október 11.: Tegnap a Nemzeti Munkapárt bizalmas értekezletén Tisza hosszú előterjesztésben ismertette a helyzetet s a párt jövő magatartására vonatkozó nézeteit. Elmondta többek között, hogy a fúzió a kormánypárt és a Munkapárt között már elő volt készítve,²² s megvalósulását csak Wekerle késedelmeskedése hiúsította meg, aki az új pártalakulást egy széleskörű politikai program alapján kívánta végrehajtani, s e célból előbb az összes, e program körébe vágó törvényjavaslatokat is elő akarta terjeszteni. Miközben azután beállott a fordulat a harctéren, mely most már az összes nemzeti erők egyesülését teszi szükségessé, s csak ennek megghiúsulása esetében a fúziót.

A harctéri helyzet és békekilátások megítélésénél Tisza ügyesen látványt derültebb színeket is a sötét képbe. Hogy az orosz kolosszus, a pánszláv törekvések állandó veszélyével, le van döntve, az a háború elvitázhatatlan eredménye. Neveltség aról beszélni, hogy nekünk más szövetségeseket kellett volna keresnünk, Oroszország s az általa protezsált balkáni államok agresszív vádaskodásával, továbbá Oroszország és Franciaország szövetségével szemben mi rá voltunk utalva Németország szövetségére, nem is választhatunk mást. Németország mellett ki is kell tartanunk becsületesen, amitől azonban nem következik az, hogy az egyrészt az angolok és franciák, másrészt a németek közötti gyűlölséget is magunkévá kell tenni. Nekünk semmi okunk Angliát és Franciaországot állandó ellenségeinknek tekintenünk.

Az Ausztriában beállott teljes fölbontás megszünteti az 1867-iki kiegyezés előfeltételeit és szükségképp Magyarország függetlenítésére fog vezetni. De nagyon helytelen volna részünkről tűzni ki a perszonáluniót már most rögtön megvalósítandó célul, mert valószínű, hogy az entente próbálni fog Ausztriának valami

olcsóbb békét ajánlani Magyarország rovására. E törekvést előmozdítaná az, ha mi úgy tünnénk föl, mint akik Ausztriától mindenáron elszakadni akarnak.

A békekötésben Magyarország részéről való közreműködésre Tisza Andrásyt tartja hivatottnak, ellenben magának a közeljövőben vezető szerepet nem szán, mert az ellene is irányuló gyűlés az ország érdekeinek az ártalmára szolgálhatna. A Munkapárttól azonban elvárja, hogy a kormányt, mellyel a főcélokra nézve egyetért, amíg a haza javára szolgáló úton halad, odaadón támogatni fogja vele együtt.

Tisza nyilatkozatát a párt teljes megértéssel és méltányolással fogadta, de lelkesedést az nem váltott ki, s a hangulat meglehetősen nyugodt maradt. Beszélgetések során elterjedt a hír, hogy a Wekerle állása²³ csakugyan meg van vágatva, s hogy legvalószínűbb a Szerényi²⁴ designáltatása!²⁵

1918. október 25.: Az események drámai rohamossággal torlódnak egymáson. A delegáció külügyi albizottságának ülésén²⁶ Burián egy semmitmondó, elavult expozét terjesztett elő, mintha az utóbbi hónapokat átaludta volna. Wilson elnök a központi hatalmak békejegyzékeire frázisokba és előkérdésekbe burkolva tulajdonképpen visszautasító választ adott. Ausztria–Magyarországot a cseh, tót és délszláv államokkal való külön megegyezésre utasította!²⁷ Azalatt visszavonulásunk az összes harcvonalonak feltartóztathatatlanul tart tovább, s ma holnap Magyarország déli, s esetleg Románia részéről keleti határai is komolyan veszélyeztetve lesznek. Katonáink pedig szer-

tesztét vannak szórva a különböző frontokon. Ausztriában a császár proklamálta a nemzeti államok „Bundesstaat”-ját, s egyelőre nemzeti tanácsokat alakított,²⁸ melyek részben már meg is alakultak, és nyíltan beszélnek az elszakadás eshetőségéről. Erre mi – a király beleegyezésével – proklamáltuk a perszonáluniót és Magyarország függetlenségét.²⁹ Fiumét egy horvát ezred megpróbálta elfoglalni, mire Wekerle és Burián megbuktak, külügyminiszter Andrásy lett, s a magyar kormányalakítás kombinációinak előterében Károlyi Mihály áll!

A létünket fenyegető veszélyek közegette nem látunk mást, mint a hagyományos kegyetlenséget és viszályt, a forradalmias terrorral szemben félnépszerűséget és mindig elkésett koncessziókat. Az elkésett rendszabályok között letragikusabb a Munkapárt föloszlása és belépése az ún. 48-as Alkotmánypártba, vagyis a kormánypártba. Ennek célja lett volna a Wekerle-kormányt parlamenti többséghez juttatni, és ezzel megerősíteni, azonban amely percben az egyesülés megtörtént, a Wekerle-kormány megbukott.³⁰ Joggal kérdezhetjük, hogy mire való volt az egész fúzió, méghozzá ilyen, a Munkapártra nézve megalázó formában? A nagy Munkapárt beolvadt a kis kormánypártba, s amely percben ez a belépés megtörtént, a kormánypártnak összes még eddig hozzátartozott függetlenségi és néppárti elemei kiléptek. Így mi tulajdonképpen a mi saját desideriumunk³¹ közé lépünk be: utánuk mentünk vagy ezzel igazoltuk őket, kiknek kilépését annak idejében annyira kárhoztattuk.

■ JEGYZETEK

1. A Nemzeti Munkapárt egy 1910–1918 között létező, '67-es közjogi alapokat valló, kormányzó parlamenti, majd 1917 júniusától parlamenti többségű ellenzéki párt volt. Tagjainak jelentős része az 1906-ban jogutód nélkül megszűnt Szabadelvű Párt, valamint az Andrásy Gyula gróf vezette Alkotmánypárt soraiból került ki. A párt nevét Berzeviczy Albert javaslatára fogadták el 1910-ben.
2. Város az Osztrák–Magyar Monarchia Galícia tartományában. Az első világháború alatt itt állt a Monarchia egyik legfontosabb erődítménye, súlyos harcok színtere. Ma Lengyelország területén található
3. Bukás, összeomlás (francia).
4. Az 1912–1913 között zajló Balkán-háború az európai török uralom végső felszámolását jelentette. A háború első, 1912. október–1913. május közötti szakaszában az ún. Balkán-szövetség orszárai (Görögország, Szerbia, Bulgária, Montenegró) vereséget mértek az Oszmán Birodalomra. A harcok második fázisában, 1913 júniusa és augusztusa között, Bulgária elvesztette az első Balkán-háború során megszerzett területeinek egy részét, a szerb–román–görög szövetséggel szemben.
5. Az 1914. augusztusi–szeptemberi kelet- és közép-galiciai harcokban győzelmeiket elérő orosz csapatok szeptember 24-én az Uzsoki-, a Vereckei- és a Tatár-hágón keresztül léptek először magyar földre. Az Ung, Sáros és Zemplén vármegyébe betörő ellenséges erőket a közös hadsereg egységeinek csak december 9-én sikerült a magyar határon túla szorítani. A történeti Kárpátaljának az Uzsoktól nyugatra eső részére 1915 januárjának végén is benyomultak az oroszok, ahonnan csak április közepére tudták visszaverni őket.
6. Rendelkezésre álló (latin).
7. Az ellenség figyelmét elterelő hadmozdulat (latin).

8. Az erődöt 1914 novembere és 1915. március 23-a között tartotta ostromzár alatt az orosz hadsereg, miután 1914 szeptembere és októbere között már tettek egy sikertelen kísérletet az elfoglalására. Przemysl végül 1916 júniusában foglalták vissza az osztrák–magyar és német csapatok.
9. A Monarchia 1914 augusztusában megindított szerbiai hadműveletei a súlyos veszteségek és a fokozatosan mostohára forduló időjárási viszonyok következtében december elejére megrekedtek, a szerb ellentámadás következtében pedig december 15-ére a közös hadsereg csapatai kénytelenek voltak valamennyi általuk megszállt szerb területet kiűriteni.
10. Bulgária 1915. október 11-én a központi hatalmak oldalán belépett az első világháborúba. Tisza Istvánnal ellentétben tehát Berzeviczy Albert tévedett a bolgár hadba lépéssel kapcsolatban.
11. Balogh Jenő (1864–1953) 1913 januárjától a második Tisza-kormány 1917 júniusában bekövetkezett bukásáig volt igazságügy-miniszter.
12. Erről bővebben lásd Bihari Péter *Lövészárkok a hátszágban. Középosztály, zsidókérdés, antiszemitizmus az első világháború Magyarországon* című kötetét (Napvilág Kiadó, Bp., 2008).
13. Torinói.
14. Jártas, gyakorlott (latin).
15. Felmérés, vizsgálat (francia).
16. 1915-ben többek között Karel Kramár (1860–1937), Alois Rašín (1867–1923) és Václav Klobfác (1868–1942) cseh politikusokat ítélték el hazaárulás vádjával. IV. Károly király azonban széles körű amnesztia keretében 1917-ben szabadon bocsátotta őket. (Kramár a háború után Csehszlovákia első miniszterelnöke lett, Rašín csehszlovák pénzügyminiszter, Klobfác pedig csehszlovák hadügyminiszter.)
17. Karl von Stürkgh gróf (1859–1916), Ausztria miniszterelnöke (1911–1916).
18. Hajlandóság, törekvés (latin).
19. Burián István (1851–1922) 1915 januárja és 1916 decembere (majd 1918 áprilisa és decembere) között volt az Osztrák–Magyar Monarchia közös külügyminisztere.
20. Minden más vonatkozásban is egy derék fiatalember.
21. Korszakalkotó, nagy jelentőségű (görög–latin).
22. 1918 októberében Tisza hívei, a mérsékelt ellenzék, valamint a Wekerle-kormányban helyet foglaló Apponyi Albert és Vázsonyi Vilmos követői között tárgyalások indultak egy esetleges fúzióról, annak érdekében, hogy a belpolitikai helyzetet stabilizálják. A megbeszéléseket Tisza kezdeményezte, a párbeszéd azonban a politikai érdekellentétek miatt már a kezdeti stádiumban holtpontra jutott. Tiszának és ellenfelének, Andrásynak végül azonban sikerült közös alapot találnia: összekötötte őket a Németországgal való jó kapcsolat fenntartásának igénye, valamint a szociáldemokratákkal és a polgári radikálisokkal együtt az ország progresszív átalakítását tervező Károlyi Mihállyal szembeni ellenszenvük.
23. Wekerle Sándor 1917 augusztusa és 1918 októbere között harmadszor volt Magyarország miniszterelnöke.
24. Szterényi József (1861–1941), a harmadik Wekerle-kormány kereskedelem-ügyi minisztere (1918).
25. Kijelölése, megjelölése (latin).
26. A közös ügyeket ellenőrző delegáció külügyi albizottsága, amely 1918. október 15-én alakult meg.
27. 1918. október 4-én a központi hatalmak nevében Burián István, a Monarchia külügyminisztere jegyzékben fordult Woodrow Wilson amerikai elnökhöz, melyben azonnali fegyverszünetet és a januárban meghirdetett wilsoni 14 ponton nyugvó béketárgyalásokat javasolt. Az amerikai kormány csak október 18-án válaszolt, s ebben kijelentette, hogy a 14 pont Ausztria–Magyarországra már nem érvényes, mivel időközben elismerték a csehszlovákokat hadviselő félnek, valamint a jugoszlávok igényeit egy önálló állam alapítására.
28. A nemzeti tanácsokat nem a császár, hanem a nemzetiségi mozgalmak vezetői alakították.
29. IV. Károly császár és király 1918. október 16-án szövetségi állammá nyilvánította Ausztriát, Wekerle pedig ugyanezen a napon bejelentette Budapesten a perszónáluniót és ezzel a dualizmus, valamint a kiegyezés rendszerének végét.
30. A Nemzeti Munkapárt és a 48-as Alkotmánypárt fúziója a harmadik Wekerle-kormány lemondásával egy napon, 1918. október 23-án ment végbe.
31. Kívánság, óhaj (latin).